

EVOLUCIJA „PRAVILA IGRE“, MAKROEKONOMSKA DINAMIKA I REFORMSKA POLITIKA

Zoran Stefanović

Univerzitet u Nišu, Ekonomski fakultet, Srbija

✉ zoran.stefanovic@eknfak.ni.ac.rs

UDK
330.82
338.1
Originalni
naučni rad

Apstrakt: Uticaj institucionalnih aranžmana, „pravila igre“ u Nortovom smislu, na makroekonomsku dinamiku uveliko je detektovan u privredno-istorijskoj evidenciji. Međutim, razjašnjenje prirode institucionalnih tokova i njihove veze sa putanjama privrednog rasta predstavlja izazov za savremenu ekonomsku teoriju. U radu će biti učinjen osvrt na konceptualizaciju institucionalnih promena, kao procesa koji oponaša evolucionu sisteme, uz oslonac na relevantna teorijska shvatanja i selektivnu empirijsku građu koja je u njima sadržana. U tom smislu, rad prezentuje važnije doprinose promišljanju odnosa između institucija i privrednog rasta, evolucionu teoriju društveno-ekonomskih promena i njihove moguće implikacije na aktuelne reformske procese. Ukupna u radu ponuđena argumentacija ukazuje na stabilnost i inertnost institucionalnih struktura, čija je dinamika trajektorijski zavisna. Pozivanje na univerzalna reformska rešenja, neutralna u odnosu na domaće okolnosti, u procesu stimulisanja privrednog rasta, pokazuje se kao nedelotvorno.

Primljeno:
07.08.2014.
Prihvaćeno:
29.12.2014.

Ključne reči: institucije, privredni rast, evolucija, liberalizacija, ekonomske reforme.

Uvod

Neospornu dominaciju u teoriji privrednog razvoja ima neoklasična ekonomija čiji primat proizilazi iz njene superiornosti u analizi glavne manifestacije makroekonomske dinamike – privrednog rasta. Rigorozni metamatički modeli nastali unutar neoklasične tradicije detaljno i konzistentno objašnjavaju mehaniku rasta nacionalne proizvodnje kroz vreme, oslanjajući se

Rad je deo projekta „Unapređenje konkurentnosti javnog i privatnog sektora umrežavanjem kompetencija u procesu evropskih integracija Srbije“, koji pod rednim brojem 179066 finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

na koncepte agregatne proizvodne funkcije, funkcije korisnosti reprezentativnog potrošača, opadajućih prinosa na ulaganja pojedinačnih faktora proizvodnje i sl. Ključni događaj za razvoj neoklasične teorije privrednog rasta je Solou-Svonov model (Barro and Sala-I-Martin, 1995). U zavisnosti od konstelacije bitnih parametara (tehnološke mogućnosti, stopa rasta stanovništva i stopa štednje), neoklasična teorija privrednog rasta ukazuje i na mogućnost apsolutne ili uslovne konvergencije rasta privreda na različitim nivoma razvijenosti. Sledeća generacija neoklasičnih modela rasta bila je okupirana endogenizacijom tehničkog progresa, inkorporiranjem inovacija i koncepta ljudskog kapitala, preliivanja znanja, eksternalija i ekonomija obima u privredi, usled delovanja tehnološkog napretka, imperfektnih tržišnih struktura koje ga podržavaju i sl. (Barro, Sala-I-Martin, 1995).

Ima ocena da obe generacije neoklasičnih modela privrednog rasta karakteriše redukcionizam jer zanemaruju realnu ekonomsku dinamiku, u kojoj preovladavaju evolirajuće i kompleksno (a ne savršeno) znanje, ograničena (a ne apsolutna) racionalnost aktera, radikalna neizvesnost i dr. (Castelacci et al., 2005, str. 104.). Formalni modeli privrednog rasta moraju prilagoditi svoje postupke modelovanja entitetima koji se ne mogu lako redukovati na skupine brojeva. Oblasti koje se označavaju kao izazov za teoriju rasta su priroda i napredak tehnologije, ponašanje firmi i drugih organizacija koje primenjuju tehnologiju, kao i institucionalno okruženje koje to ponašanje oblikuje (Nelson, 1998, str. 514-516).

Primedbe neoklasičnoj teoriji privrednog rasta sastavni su deo sada već voluminoznog korpusa kritika adresovanih generalnoj epistemološkoj orijentaciji ovog toka ekonomske misli (Stefanović, 2012). Neoklasični model ekonomskog procesa nesumnjivo predstavlja moćan analitički okvir koga odlikuju čvrste logičke relacije, formalna rigoroznost i sugestivnost. Međutim, realističnost polaznih postavki u izvesnom stepenu žrtvovana je zarad pomenutih metodoloških vrlina neoklasičnog pristupa. S obzirom da pretenduje na prostornu i vremensku univerzalnost, neoklasična ekonomija prinuđena je da ignoriše kulturno-istorijske i sociopsihološke sadržaje, koji su neminovno skopčani sa ekonomskim procesom.

Brojne i heterogene uticaje pomenutih struktura na ponašanje aktera prisutnih na različitim nivoima odvijanja ekonomskog procesa, teorijski objedinjava koncept institucija. Veoma je bogata produkcija dosadašnjih nastojanja da se unutar ekonomske teorije konceptualizuje fenomen institucija. Ne ulazeći u njihova različita određenja, za dalja razmatranja biće dovoljno institucije smatrati pravilima ponašanja koje se mogu sastojati od pisanih i nepisanih normi, sa svojstvom da, s obzirom da vrše trajan uticaj na akcije pojedinaca, stvaraju ono što bi se moglo nazvati obrascima (pravilnostima) ponašanja u društvu (detaljno o tome u: Stefanović, 2009).

Zanimanje ekonomista za institucionalnu komponentu ekonomskih procesa, međutim, prisutno je od samih početaka moderne ekonomske nauke, a naročito je izraženo unutar heterodoksnog toka ekonomske misli (istorijska škola, stari institucionalizam, austrijska škola i dr.). Legitimizacija institucija, kao predmeta zanimanja ekonomske ortodoksije, vezuje se uticaj nove institucionalne ekonomije, što je potvrđeno i dodeljivanjem Nobelovih nagrada njenim istaknutim protagonistima (Koaz, Nort, Vilijamson).

Cilj rada je da se ukaže na značaj pravila igre, otelotvorenih u institucionalnim strukturama, u oblikovanju ekonomske dinamike, u smislu da i kvalitet pravila, uporedo sa „klasičnim“ resursima rasta, utiče na kvalitet privrednog razvoja. U tom smislu, rad prezentuje skorašnja nastojanja da se prevaziđe nemogućnost neoklasične ekonomije da u svoj mehanistički epistemološki okvir inkorporira institucionalne tokove. Prikazuju se neka od danas uticajnih nastojanja da se institucije integrišu u teoriju privrednog rasta. Zatim se razrađuje shvatanje institucionalne dinamike kao evolucionog fenomena. Evolucioni okvir promišljanja institucionalne dinamike sugerise raznovrsnost rešenja vezanih za stimulisanje privrednog rasta, senzibilna na domaće okolnosti. Rešenja koja pretenduju na prostornu i vremensku univerzalnost, u tom smislu, ne mogu biti dovoljno delotvorna kao okvir aktuelnih reformskih procesa.

2. Institucije i privredni rast – Mirdal, Nort i Olson

Neosporni rodonačelnik uvođenja institucionalnih struktura u teoriju privrednog rasta je Mirdal (Myrdal, 1978). Shodno njegovom shvatanju, ekonomski sistem predstavlja institucionalni kompleks, koji prolazi kroz proces neprekidnog razvoja. S obzirom na neprekidni fluks u sistemu, matematičke korelacije između varijabli ne mogu biti precizno izmerene. Stoga, treba napustiti matematičke modele i staviti institucije u središte pažnje (Myrdal, 1978, str. 774). Ekonomski proces je evoluirajući institucionalni kompleks, koji pripada mnogo širem kompleksu kulture. Ekonomska dinamika može biti istraživana samo u kontekstu svog ukupnog demografskog, socijalnog, ideološkog i političkog okruženja (Myrdal, 1978).

U nastojanju ka empirijskoj verifikaciji uticaja svojinskih institucija na ekonomsku efikasnost privrede, Nort i Tomas (1973) sprovedli su istraživanje privredne istorije pojedinih zemalja Zapada. Tu se pošlo od tvrdnje da privredni razvoj predstavlja rezultat tradicionalnih razvojnih faktora (tehnologija, demografski potencijal), ali da suštinski zavisi od suptilnog uticaja institucija društva, posebno onih kojima se definišu svojinska prava. Nort i Tomas (1973) dolaze do zaključka o asimetričnom razvoju svojinskih institucija u pojedinim zemljama Zapada. U Velikoj Britaniji i Holandiji stvoreni su sistemi stabilnih i dobro zaštićenih privatno-svojinskih prava. U ostalim zemljama Zapada

(Francuska i Španija npr.) još dugo su dominirali neefikasni oblici svojine, koji su odgovorni za njihovo zakašnjenje u razvoju kapitalističkih institucija.

U cilju objašnjenja takvih putanja institucionalne evolucije zemalja Zapada, Nort (1990) uvodi konceptualizaciju institucija kao ljudski konstruisanih ograničenja koja strukturiraju političke, ekonomske i socijalne interakcije (North, 1990, str. 3). U tom smislu, institucije predstavljaju pravila igre koja utiču na podsticaje razmene, dok su organizacije i pojedinci igrači. Dejstva institucija kao pravila igre na ekonomski proces su mnogostruka – one utiču na motivaciju, uređenje svojinskih prava, pomažu pojedincima da premoste problem koje generiše neizvesnost u okruženju i dr. Takođe se uvodi distinkcija između *formalnih* i *neformalnih institucija* (North 1990, str. 3). Formalne institucije oličene su u pravnom sistemu (ustav, zakoni), dok su neformalne institucije nepisanog karaktera (kultura, tradicija, običaji i verovanja).

Neformalne institucije imaju jak i čvrsto ukorenjen uticaj na ponašanje agenata. Njihov uticaj na agente ogleda se u postojanju tzv. „mentalnih predstava“, odnosno njihovih uverenja o tome kako je okruženje strukturirano i koji su prihvatljivi i poželjni načini ponašanja u društvu. Pojedinci koji žive u određenom društvu izloženi su istim kulturno-istorijskim uticajima, imaju iste mentalne predstave, koje će snažno da utiču na njihovo ponašanje (Denzau, North, 1994). Problem je u tome što su u nekim društvima, istorijske okolnosti i kulturno okruženje generisali neformalne institucije koje nisu kompatibilne sa privatnom svojinom i tržišnom privredom.

Institucionalne strukture razvijenih kapitalističkih privreda preslikale su se i na njihove nekadašnje kolonije. U Severnoj Americi institucionalna evolucija trajektorijski je bila zavisna od odgovarajućih tokova u Velikoj Britaniji, koji su u vreme formiranja britanskih kolonija u ovom delu sveta bili obeleženi kulminacijom borbe za parlamentarizam, religijskim i političkim pluralizmom, decentralizovanim političkim sistemom, zaštićenim svojinskim pravima na robnim i faktorskim tržištima i dr. (North, 1991, str. 110). S druge strane, „južno od reke Rio Grande“, u španskim i portugalskim kolonijama institucionalni tokovi oblikovani su u vreme dominacije dinastija nad parlamentom, tako da su etabilirane institucije usmerene ka stvaranju jake centralne birokratije, jedinstvene religije, detaljnom birokratskom regulisanju celokupnog ekonomskog i političkog života društva i sl. Ekonomski i politički preduzetnici bili su, stoga, podstaknuti da svoje ciljeve realizuju kroz uspostavljanje kontrole ili uticaja nad birokratskim aparatom (North, 1991). Sticanje nezavisnosti produkovalo je nastojanja da se u ovim privredama uspostave institucionalni režimi po uzoru na SAD. Međutim, nove formalne institucije (ustavna rešenja inspirisana američkom konstitucionalnom regulacijom) nisu našle odraz u ponašanju aktera. I pored sličnog ideološkog okvira, oblikovanje institucionalnih aranžmana u bivšim kolonijama Velike Britanije i Španije bilo je divergentno. U SAD su pod engleskim uticajem evoluirale institucije

impersonalne razmene, koje generišu političku stabilnost i omogućavaju prisvajanje efekata modernih tehnologija. S druge strane, „personalističke“ relacije koje i dalje dominiraju u zemljama Latinske Amerike, izazivaju ekonomsku i političku nestabilnost, time bitno umanjuju njihovu sposobnost da realizuju mogućnosti proistekle iz novih tehnologija (North, 1991, str. 111).

Značajan iskorak iz neoklasičnog okvira promišljanja privrednog rasta predstavlja i Olsonovo (Olson, 1996) objašnjenje ekonomske zaostalosti manje razvijenog dela sveta. Tu se osobenoj interpretaciji podvrgava uticajna teza ekonomske ortodoksije o efikasnim finansijskim tržištima, prema kojoj, s obzirom na raspoloživost informacija oslobođenih u tržišnim transakcijama, nije moguće na hartije od vrednosti ostvariti prinos veći od normalnog, tako da slučajan odabir portfolia, u proseku daje isti prinos kao stručno usmereno investiranje. Drugi investitori, koristeći raspoložive informacije, utiču na takvu konfiguraciju ponude i tražnje koja onemogućava prisvajanje ekstraprinosna na finansijskom tržištu od strane pojedinačnog agenta. Taj je zaključak artikulisan i kroz metaforu o novčanicama koje glase na veliku sumu ostavljenim na pločniku, koje nije moguće naći, jer ih je već neko drugi pokupio (Olson, Kähkönen, 1998, str. 9). Generalizovana na ekonomsku efikasnost različitih nacija, teza o efikasnom tržištu podrazumeva da svaka privreda može ostvariti prinos na uložene resurse samo do visine prosečnog u svetskoj privredi, a u skladu sa vrednošću resursa koji su uloženi u proizvodnju. Ukoliko su, dakle, prinosi na ulaganja u svetskoj privredi poznati i ne mogu bitno da odstupe od globalnog proseka, ekonomska nerazvijenost nacija može se objasniti jedino nedovoljnom snabdevenošću resursima, fizičkim i ljudskim kapitalom. Nacije se već nalaze na granici funkcije proizvodne mogućnosti, i njihova nerazvijenost može se prevazići jedino kroz dalju akumulaciju fizičkih i ljudskih resursa. Rezon o „nepostojanju velikih novčanica na pločniku“, na taj način se može smatrati validnim i za problematiku privrednog razvoja različitih nacija (Olson, Kähkönen, 1998, str. 9-10).

Olson (1996) osporava pomenute zaključke ekonomske ortodoksije, u smislu da nedovoljna snabdevenost resursima ne može biti glavni uzrok ekonomskog zaostajanja nacija. Konvencionalno objašnjenje o opadajućim prinosisima na kapital i prirodne resurse (usled prenaseljenosti u manje razvijenim zemljama) podrazumevalo bi indukovane migracije i izjednačavanje razlika u dohotku per capita između zemalja. Naslanjajući se na empirijsku evidenciju pomenuti autor pokazuje da se pomenuta nivelacija prinosa ne odigrava, što može ilustrovati primer migracija između SAD i Evrope – u vreme najintenzivnijih migracija Evropljana u Ameriku jaz se nije smanjio, suprotno od toga on se počeo smanjivati tek kada su migracije značajno smanjene, posle Drugog svetskog rata (Olson 1996, str. 8-11). Prinosi na kapital takođe bi trebalo da budu ujednačeni između različitih nacionalnih privreda, s obzirom da kretanje kapitala ka preferiranim područjima sa visokim prinisom na plasman

(iz zona sa niskim prinosima) treba da vodi ka poništavanju nacionalnih razlika u prinosima. Pozivajući se na i dalje prisutnu nejednaku distribuciju kapitala po zemljama, Olson zaključuje da se, s obzirom na raspoloživost kapitala, nacionalne privrede ne nalaze na granici funkcije proizvodnih mogućnosti (Olson 1996, str. 13-15). Razlike u raspoloživom ljudskom kapitalu takođe ne mogu biti odlučujući uzrok različite ekonomske razlike zemalja. Između ostalog, autor se poziva i na komparaciju Istočne i Zapadne Nemačke, Kine i Tajvana, kao i Severne i Južne Koreje, koje su, i pored sličnog ljudskog kapitala pohranjenog u njihovo stanovništvo, u relevantnim periodima imale bitno različitu dinamiku privrednog rasta (Olson 1996, str. 15-19).

Pozivajući se na navedene nalaze, Olson (1996) zaključuje da snabdevenost resursima ne diktira presudno ekonomsku efikasnost, odnosno da postoji značajan prostor za pomeranje ka granici funkcije proizvodnih mogućnosti – postoje, dakle, „novčanice koje se mogu pokupiti sa pločnika“. Problem je u tome što manje razvijene zemlje nisu razvile kolektivne motivacione strukture koje bi mogle da eksploatišu pomenute potencijale za unapređenje ekonomske efikasnosti, odnosno „da pokupe dostupne novčanice sa ulice“ (Olson 1996, str. 6). Te strukture, međutim, ne nastaju spontano, već su rezultat preovladavajućih institucija unutar granica jedne zemlje, koje se odnose na zaštitu ugovora i svojinskih prava, konstitucionalno uređenje, organizaciju političkog procesa, uticaj monopolskih subjekata i dr. (Olson 1996).

Shodno izloženom shvatanju, umesto isključivog oslonca na akumulaciju resursa, manje razvijene zemlje imaju mogućnost da unaprede svoju ekonomsku efikasnost i značajno smanje zaostajanje za razvijenom svetom kroz poboljšanje sopstvenih institucionalnih aranžmana. S tim u vezi ukazuje se na bitne pravce unapređenja institucionalnih aranžmana, kojima bi se obezbedilo „prikupljanje slobodnih novčanica sa pločnika“, odnosno ubrzanje privrednog rasta nezavisno od akumuliranja razvojnih resursa. Oni najpre obuhvataju odustajanje od onih segmenata redistribucije dohotka koji umanjuju motivaciju za proizvodnju. Nadalje, podrazumevaju uspostavljanje nedostajućih tržišta, posebno onih na kojima figurišu ugovori za čiji je primenu neophodna potrebna prinuda „treće strane“ (naročito značajnih za privlačenje kapitala). Najzad, reforme treba da vode ka elimisanju nerezonskih politika, koje su socijalno neefikasne (Olson and Kähkönen, 1998, str. 10).

Čak i onda kada ne ignoriše problem institucija, neoklasično shvatanje ekonomske dinamike specifikuje ga na prilično rigorozan i isključiv način. Naime, u neoklasičnom modelu ima mesta samo za onaj institucionalni obrazac koji je „neutralan“ u odnosu na ekonomski proces, ne stvara frikcije i ne ometa mehanizam uravnotežavanja (Dosi, Rovira, 2008, str. 330). Problem je u tome što ne postoji realna privreda sa tako „podešenom“ institucionalnom strukturom. Sve ono što se u neoklasičnom modelu smatra otkazom tržišta, i ne

uklapa se u njegov teorijski okvir - inovacije, eksternalije i sl. - u realnom svetu u stvari predstavlja generator privrednog rasta (Dosi, Rovira, 2008, str. 330).

Kakvo god da je određenje društvenih institucija – obrasci mišljenja, kolektivna akcija koja kontroliše individualno ponašanje, ljudski kontruisana ograničenja koja strukturiraju socijalne interakcije (Stefanović, 2009, str. 16-18) – one neminovno stupaju u interakcije sa tehnologijama: motivišu njihovo usvajanje i primenu, utiču na brzinu apsorpcije tehnoloških rešenja, njihovu difuziju i sl. Institucije ispoljavaju višestruka dejstva u svim fazama implementacije novih tehnoloških rešenja, ili upotrebe postojećih tehnologija. Veza između tehnologije i privrednog rasta, stoga, ostaje nerazjašnjena ukoliko se ignoriše teorija institucija, koliko god da je ona sama heterogena i nesavršena. U smislu rasvetljavanja pomenute relacije, korisno može biti Nelsonovo (2008) razlikovanje fizičkih i socijalnih tehnologija. Fizičke tehnologije podrazumevaju recepturu izvođenja aktivnosti u cilju dobijanja određenog ishoda. S obzirom da ona podrazumeva učešće više aktera, njih je potrebno koordinirati kroz podelu rada, koja predstavlja socijalnu tehnologiju. Socijalne tehnologije isprepletane su sa strukturama koje stvaraju uslove za njihovu primenu i diktiraju njihovu dinamiku – zakoni, norme, upravljačke strukture i sl. – odnosno sa institucijama društva (Nelson 2008, str. 3-6).

3. Institucionalna dinamika kao evolucioni fenomen

S obzirom na sada već uveliko i ekonometrijski dokazanu ulogu institucija u oblikovanju putanja privrednog rasta (Acemoglu et al. 2001, Acemoglu et al. 2003, Acemoglu, 2006, Rodrik, 2004), kao zadatak od kardinalnog značaja nameće se objašnjenje prirode i mehanizama njihove promene. Nort (1981, 1990) je relativno dugo tragao za adekvatnim teorijskim okvirom kojim bi objasnio institucionalnu dinamiku. Njegovim finalnim stavom o pomenutom pitanju može se smatrati teorija o evoluciji mentalnih modela (Denzau, North, 1994). Pojedinci vrše izbor na bazi mentalnih modela, i koriguju ih kada rezultati odluka nisu konzistentni sa očekivanjima (North, 1995). Promene mentalnih modela imaju karakter isprekidanih ravnoteža, što znači da se radi o sporim, postepenim promenama, koje su u nekim vremenskim tačkama isprekidane relativno kratkim periodima dramatičnijih promena, koje podrazumevaju reorganizaciju koncepata i kategorija unutar mentalnih modela pojedinaca. Nakon takve, disruptivne promene, nastavlja se proces normalnog učenja u kome se dešavaju samo parametarska podešavanja unutar mentalnog modela. Paralelno sa tim procesom, menjaju se i percepcije sveta od strane vodećih ideologa, što znači da i ideologije evoluiraju. Kada se konačno i ideologija promeni, ona generiše novu, diskontinuelnu promenu mentalnih modela pojedinaca (Denzau, North, 1994, str. 25). Postoji, dakle, čvrsta korelacija između evolucije mentalnih modela pojedinaca, ideologija koje iz

njih proizilaze ali takođe na njih i utiču, i evolucije institucija kojima se u društvu strukturiraju interpersonalne interakcije. North istrajno ističe da je dinamika institucija, posebno neformalnih, većim delom proces koga karakteriše inertnost i postepenost (North, 1994).

Konceptualno bogatu teoriju institucionalnih promena nudi teorijska struja institucionalne ekonomije koja razrađuje veblenovsko shvatanje o evoluciji „navika mišljenja”. Veblenovska ekonomija institucije smatra konzervativnim faktorom društveno-ekonomske dinamike, čije se promene odvijaju shodno načelima darvinističke teorije evolucije u biologiji (Stefanović, Mitrović, 2006).

Savremene razrade teorije institucionalne evolucije inspirasane pomenutim veblenovskim shvatanjem generalno su na stanovištu da se ekonomska dinamika može razumeti kao evolucionarni proces vođen darvinističkim principima. U tom smislu, ekonomska evolucija posmatra se kao proces koji se odvija nad populacijom „jedinki” koje su izložene principima varijacije (različitost jedinki), herediteta (mogućnost intergeneracijskog prenošenja određenih karakteristika jedinki) i selekcije (različite frekvencije prenosa pojedinih osobina unutar populacije kroz vreme) (Hodgson, 1994). S obzirom da se odvija u realnom vremenu, i biva kontekstualno oblikovana, ekonomska evolucija je prirodno „osetljiva“ na kulturno-istorijske i sociopsihološke osobenosti (Dosi, 1991, str. 6).

Šire posmatrano, evolucionističko mišljenje predstavlja osobenu epistemološku orijentaciju. Njena bitnija obeležja su organicističko posmatranje stvarnosti, davanje prednosti populacionističkom nad tipološkim mišljenjem u nauci i odbacivanje bilo kakvog determinizma u smislu predviđanja ishoda evolucionog procesa (Hodgson, 1994, str. 113-117, Hodgson, 1995, str. 482).

Darvinizam je u ekonomsku teoriju transferisan iz biologije, međutim, vremenom mu je pripisivano i šire značenje. Prisutna su u tom smislu i nastojanja da se darvinistički pristup generalizuje do nivoa epistemološkog obrasca koji je podoban za proučavanje svih sistema koji poseduju određene karakteristike – bioloških, društvenih i dr. Shodno tome, tzv. „univerzalni darvinizam“ ili „generalizovani darvinizam“ trebalo bi da opiše fenomene koji imaju svojstva tzv. „kompleksnih populacionih sistema“ (Hodgson, 2007, str. 265-266). Kompleksni populacioni sistemi trebalo bi da imaju sledeća svojstva: njih nastanjuju populacije međusobno različitih jedinki, suočenih sa lokalno ograničenim resursima i problemom opstanka; neka adaptivna rešenja generisana u borbi za opstanak mogu biti zadržana kroz vreme i preneti na druge jedinke, kroz široko definisane mehanizme koji obezbeđuju delovanje principa nasleđivanja (Hodgson, 2007).

Artikulisanje univerzalnog darvinizma kao generalnog epistemološkog okvira u raznim oblastima na razne kompleksne populacione sisteme na koje se on može odnositi, mora da uvažava njihove osobenosti. U tom smislu, razrada

generalizovanog darvinizma u ekonomskoj teoriji mora da ima zadatak iznalaženja specifičnih mehanizama koji, u skladu sa univerzalnim darvinističkim načelima, oblikuju evoluciju u privredi. Shodno tome treba odgovoriti na pitanje mehanizma generisanja varijacija, prirode selekcionog mehanizma i kriterijuma, mehanizma nasleđivanja i dr. (Aldrich et al, 2008, str. 584-585). Suštinski važan zadatak evolucione ekonomije je određivanje entiteta koji nosi ekonomsku evoluciju, čiju sposobnost opstanka testira selekcionih pritisak, dugoročno posmatrano. Taj bi entitet trebalo da ima sposobnost intergeneracijskog prenošenja svojih osobina, slično genima u biološkoj evoluciji. Upravo je genotip suštinska „meta“ evolucije, dok su njen neposredni predmet konkretne jedinice koje nose gene, i u biologiji predstavljaju fenotip. U modernijoj evolucionističkoj terminologiji, ova dva entiteta konceptualizuju se kao replikator i interaktor (Aldrich, et al, 2008). Replikacija predstavlja kauzalnu vezu između entiteta gde postoji suštinska sličnost između replikovanih jedinica i originala i gde se na njih prenosi i informacija o rešenjima vezanim za opstanak. S druge strane, interaktor je entitet koji direktno, kao kohezioni celina, stupa u reakcije sa okruženjem, na način da interakcija postaje diferencijalna (Aldrich, et al, 2008, str. 586).

Dakle, glavni akter ekonomske evolucije trebalo bi da bude entitet koji je dovoljno trajan, ima sposobnost replikacije i nosi određena rešenja u borbi za opstanak. Popularna verzija evolutivne ekonomije smatra da ulogu replikatora imaju navike i rutine, a da su glavni „kandidat“ za interaktora firme i slične kohezione organizacije (Hodgson, Knudsen, 2004). Navike predstavljaju dispozicije za određene vrste ponašanja, koje su nastale ponavljanjem, misonim ili bihevioralnim, a pohranjene su u čovekovom nervnom sistemu. Te dispozicije se pretvaraju u ponašanje samo u određenim okolnostima. Navike su kao dispozicije dovoljno trajne da bi bile predmet evolucije, a istovremeno imaju i sposobnost replikacije, imitiranja (Hodgson, Knudsen, 2004, str. 286-289). Važna determinanta transformacije navika u ponašanje jesu institucije. Upravo društvene institucije stabilizuju i kanališu navike i ponašanje (Hodgson, Knudsen, 2004, str. 289). Rutine predstavljaju organizacione dispozicije koje mogu stimulisati određene obrasce ponašanja pojedinaca unutar grupe, koji istovremeno sadrže i sekvencijalne odgovore na podsticaje. U organizacijama dolazi do mešanja navika njihovih članova, u smislu da su navike jednog člana okruženje za drugog, tako da takvo okruženje može biti podsticaj za neka nova ponašanja koja mogu da dovedu do promena ili replikacije delova tog okruženja (Hodgson, Knudsen, 2004). Rutine se mogu smatrati i skupovima navika koje, kada su podstaknute okolnostima, vode sekvencijalnom ponašanju unutar grupe. Neka još jednom bude napomenuto da su i navike i rutine podložne delovanju evolucionih principa varijacije, herediteta i selekcije.

Pelikan (2003) nastoji da premosti razlike u uticajnim definicijama institucija - Nortove (1990) definicije (ograničenja) i Nelsonove (2002)

(institucije kao socijalne tehnologije), uvodeći distinkciju između pravila-ograničenja i pravila rutina (Pelikan, 2003). Prvi tip pravila označava institucije u prvom smislu, kao ograničenja koja strukturiraju ljudske interakcije. Drugi tip pravila odnosi se na koncept rutina, koje vode ponašanje pojedinca ka ostvarenju konkretnih izbora. Institucije ograničavaju skup mogućih izbora, a rutine definišu način na koji se unutar ograničenog skupa mogućih izbora vrši konkretan izbor (Pelikan, 2003). Institucije pomažu u izboru pojedinaca na brojne načine: čine izbore drugih predvidivim, upoznaju pojedinca sa metodama izbora sa kojima nije bio upoznat, mogu da mu olakšaju izbor kada se bira između alternativa i sl. (Pelikan, 2003, str. 4). Institucije se dele na formalne i neformalne, s tim da se neformalne institucije znatno sporije menjaju. S druge strane, rutine definišu načine na koji pojedinci, unutar ograničenja definisanih institucijama, vrše izbor u različitim oblastima svog delovanja. Rutine su hijerarhijski ustrojene, i organizovane kao svojevrsni „programi“. Kolekcije rutina predstavljaju tehnologije, koje se dele na fizičke i socijalne (Pelikan, 2003). Suštinski posmatrano, institucije su vezane za kolektivne entitete (društvo, privreda), dok rutine „pripadaju“ isključivo pojedincima (Pelikan, 2003, str. 7). Svaka privreda predstavlja osobenu kombinaciju pravno etabliranih i kulturno uslovljenih aranžmana koji evoluiraju, ali su dovoljno stabilni da bi se pojedinačna ekonomija mogla klasifikovati u odgovarajući model kapitalizma. Prema Pelikanu (2003), postoje dve vrste ekonomske politike, institucionalna i resursno-alokaciona. Institucionalna politika usmerena je na promene institucionalnih aranžmana, i ona definiše moguće izbore. Resursno alokaciona politika odnosi se na konkretna područja privrede. Institucionalna politika ima kardinalan značaj, s obzirom da upravo ona definiše skupinu mogućih sredstava koje vlada može da koristi u resursno-alokacionoj politici. Prisutni institucionalni aranžmani određuju kakav će biti miks fiskalne, monetarne, industrijske i socijalne politike (Pelikan, 2003, str. 14). Između institucija i tehnologija postoji uzajamna zavisnost. Institucije koje omogućavaju slobodu eksperimentisanja i inoviranja i štite svojinska prava daju podsticaja za razvoj novih tehnologija. Kapacitet institucionalnih struktura za generisanje inovacija može se označiti i kao inovacioni potencijal. Nova tehnološka rešenja, sa svoje strane, mogu biti suviše napredna za postojeće institucionalne strukture, odnosno mogu da prevazilaze njihov apsorpcioni kapacitet. To generiše snažan pritisak ka promeni postojećih institucionalnih struktura. Od momenta kada se pojave nove tehnologije, teče njihova evolucija, koja je simultana sa evolucijom institucionalnih aranžmana (Pelikan, 2003, str. 22). Međutim, postoji izvesna tenzija između prirodne sklonosti institucija ka stabilnosti, koja je uostalom potrebna i radi održanja minimuma društvene koordinacije i potrebe da se stalno proširuje njihov apsorpcioni kapacitet. Naime, savremene privrede su otvorene i nalaze se u okruženju sa izraženom limitiranošću resursa i oštrom konkurencijom, tako da, kako bi mogle da drže korak sa međunarodnim rivalima, moraju da održavaju visoku stopu tehnološkog

progresu, što je u suprotnosti sa zahtevom za stabilnošću institucionalnih struktura. Kako bi pomirile ova dva konfliktna zahteva, nacionalne privrede moraju da odgovore delikatnom zadatku oblikovanja institucija kroz koje se simultano ostvariti visok inovacioni potencijal, ali i odgovarajući apsorpcioni kapacitet za postupanje sa novim tehnologijama (Pelikan, 2003, str. 24).

Protagonisti evolutivne makroekonomije privredu smatraju rasutom strukturom koja transformiše energetske input, pretvarajući ga u output. Sistem karakteriše neravnoteža ali i homeostaza, prisutna su neprekidna nastojanja da se privlači što više energije, kako bi se održao dinamizam sistema. (Foster, 2011). Dezintegraciju sistema sprečavaju mezo-pravila, koja obezbeđuju kratkoročno stabilne makroekonomske tokove. Ta su pravila hijerarhijski ustrojena i mogu se prepoznati u institucijama društva (Foster, 2011). Dele se na fizička, koja daju znanja o transformaciji energetske inputa i socijalna, koja diktiraju ponašanje prema drugim agentima. Privredni rast je moguć samo ekspanzijom investicija usmerenim ka inovacijama, a to je moguće samo promenom mezo-pravila. (Foster, 2011). Drugim rečima, evolucija mezo-pravila, odnosno institucija, blisko je povezana sa putanjom privrednog rasta različitih društava.

4. Poruke za ekonomske reforme – lokalno adaptirana nasuprot univerzalnih rešenja

Kao što se iz izloženog može zaključiti, postoji čvrsta veza između institucionalnih struktura i privrednog razvoja. Dinamika institucija utiče na privredni rast kroz oblikovanje motivacije aktera, sistema zaštite svojinskih prava, apsorpciju novih tehnoloških rešenja i sl. Međutim, institucionalne promene predstavljaju vanredno složen fenomen koji, prema većinskom stavu relevantnog dela ekonomske teorije, ima evolutivni karakter. Nezavisno od toga da li se odvija u skladu sa načelima darvinističke evolucije, ili shodno nekom drugom mehanizmu, institucionalna evolucija je dugoročan, probabilistički proces, sa multikauzalnom dinamikom. Svaka privreda predstavlja kulturno-istorijski uslovljen konglomerat različitih institucionalnih aranžmana, koji je različito responzivan na promenu okolnosti. Zbog toga, sistemski zahvati na institucionalnim strukturama, u cilju ekonomskih reformi, moraju pokazati dovoljan senzibilitet za lokalne okolnosti, podsticaje i odnose moći. Posebno delikatan segment predstavljaju neformalne institucije, koje vrše snažan i ukorenjen uticaj na ekonomske aktere. One bi se s pravom mogle smatrati svojevrsnim „kvazigenetskim“ strukturama u privredama. Ponegde, u literaturi iz oblasti postsocijalističke tranzicije, govori se i tzv. „socijalnom genotipu“ – sistemu pravila funkcionisanja velikih društvenih zajednica koji se prenosi intergeneracijski, teško se menja, a naročito je vidljiv pri velikim društvenim transformacijama, kao što je i sam proces tranzicije (Sekulović, 2004).

Valjana orkestracija institucionalnih promena, u smislu usklađenosti tokova transformacije formalnih i neformalnih pravila, svakako mora biti centralna preokupacija svakog iole ozbiljnog reformskog zahvata. Neformalne institucije, kao nevidljiva ali čvrsto ukorenjena komponenta institucionalne strukture, u tom smislu, s obzirom na svoje nepredvidive tokove i dejstva, na vanredno složen način utiču na institucionalnu politiku. Neformalne institucije, kako Madžar (2008) ističe, nije lako detektovati jer nije uvek dovoljno poznat spektar situacija u kojima su merodavne i obavezujuće. S druge strane, iako su nedovoljno ili teško odredive, neformalne institucije su ipak široko razuđene, iznijansirane i veoma moćne (Madžar, 2008, str. 20).

Tok i efekti institucionalnih reformi suštinski su opredeljeni reakcijom neformalnih pravila na novonametnute formalne norme. U tom smislu, verovatno podražavajući Nortovo (1990) shvatanje, Kojne i Betke (Coyne, Boetke, 2006) ističu da treba razlikovati eksterne i domaće institucije. Potonju grupu institucija označavaju grčkom reči *mētis*, koja označava kroz praksu proveren skup normi koji su ljudi unutar jedne zajednice prihvatili u komunikaciji između sebe i sa fizičkim svetom, kako bi na koordinisan način ostvarivali uzajamno korisne ciljeve (Coyne, Boetke, 2006, str. 55). Bez obzira na to što su institucije uspešne kapitalističke privrede spoznate, njihovo etabliranje u svakoj privredi koja još nije stupila na trajektoriju stabilnog privrednog rasta, nije zagarantovano. Naime primena ovih institucija susreće se sa pomenutom grupom domaćih institucija, otelotvorenih društvenim konvencijama i praksama, od kojih moraju da budu legitimisane. Kako bi bile delotvorne, institucionalne promene moraju ili biti usklađene sa domaćim institucijama, ili moraju da podstaknu njihovo prilagođavanje (Coyne, Boetke, 2006, str. 55).

Slično pomenutom shvatanju Pejović (2001) transformaciju ka tržišnoj privredi vezuje za promenu sistema svojinskih prava. Svojinski režim se postepeno transformiše kroz dobrovoljne i ponavljane interakcije pojedinaca, koje se u konačnom ugrađuju u sistem formalnih i neformalnih pravila društva. Dopušta se i mogućnost da vladajuće elite nameću nove sisteme svojinskih prava. Egzogena institucionalnizacija svojinskih prava ima za cilj da nametne akterima nova pravila izvođenja transakcija. Ishod egzogene promene svojinskih prava zavisi od preovladavajućeg profila neformalnih normi, tzv. „etosa“. Ukoliko reakcija etosa na nov svojinski sistem nije pomirljiva, onda rastu troškovi nadgledanja i primene novih svojinskih prava, koji, u konačnom, mogu biti prohibitivni za dalji proces promena. Drugim rečima, prema Pejoviću (2001), promene svojinskih prava koje su organske prirode i idu iznutra, kroz dobrovoljne i ponavljane interakcije između aktera, imaju mnogo veće šanse da opstanu od onih koje egzogeno nameću državni autoriteti.

Potrebna je, dakle, značajna doza opreza kada se institucionalna rešenja nastala u bitno drugačijim kulturno-istorijskim okolnostima, ili u apstraktnim

teorijskim sistemima, pokušavaju da usade u manje razvijene privrede. Međutim, upravo takav pristup dominira u politici relevantnih međunarodnih organizacija prema manje razvijenom delu sveta. Naime, ovim se privredama nameće model ekonomskih reformi, prema univerzalnom receptu, čvrsto oslonjenom na neoliberalnu ekonomsku paradigmu, koji uglavnom ignoriše domaće institucionalne okolnosti.

Jednovremene, široko postavljene institucionalne promene, trebalo bi, po uverenju protagonista pomenutog pristupa, da uklone glavni problem manje razvijenih privreda – sputanost tržišnog mehanizma. Promene u institucijama, pridružene standardizovanoj reformskoj recepturi - liberalizacija, stabilizacija i privatizacija – imale su za cilj da približe pomenute privrede modelu institucionalnog uređenja tržišne privrede koji se sastoji od unapred poznatih, proklamovano superiornih i univerzalno poznatih institucionalnih rešenja (Rodrik, 2008, str. 100). Ovom se modelu snažno suprotstavljaju iskustva brzorastućih privreda Istočne Azije, koje su u poslednjih nekoliko godina ostvarile impresivne epizode privrednog rasta, pri tom sistematski zaobilazeći neoliberalne univerzalne preporuke i vodeći računa o domaćim institucionalnim okolnostima (Rodrik, 2002).

Jednako je koristan i uvid u iskustva razvijenih privreda u procesu institucionalne transformacije katalizovanom potrebama adaptiranja na tokove globalizacije. Težište zahtevanih promena je na oslobađanju koordinacionog potencijala svetskog tržišta, uklanjanjem barijera slobodnom kretanju faktora proizvodnje i labavljenjem društvene kontrole tržišnog mehanizma. Lajtmotiv pokrenutih promena, koje ne zaobilaze nijedan važniji segment institucionalne organizacije privrede, je liberalizacija. Međutim, ekspanzija tržišnog metoda koordinacije uglavnom ne izaziva dramatične tokove na institucionalnom prostoru razvijenih privreda. Intenzitet, dubina i dramatičnost promena u pojedinim segmentima institucionalne strukture nisu jednaki, i čvrsto su zavisni od indukovanih tokova evolucije postojećih, domaćih institucija. Thellen (2009, str. 192) ocenjuje da aktuelne institucionalne reforme u razvijenim zemljama ne predstavljaju frontalni napad na postojeće strukture, već suptilniji način promena, koji može da podrazumeva i njihovo odvijanje koje ne dovodi u pitanje formalnu institucionalnu stabilnost. Evolucija institucionalnih aranžmana razvijenih privreda izazvana liberalizacijom predstavlja konglomerat promena različitog obuhvata, intenziteta i dubine koje kao svoj krajnji ishod mogu imati radikalnu rekonfiguraciju koordinacionog profila privrednog sistema.

Preuređenje društveno-ekonomske organizacije uspešnih tržišnih privreda odvija se kroz kombinaciju sledećih tipova promena: premeštanje institucija (postepeni rast institucija nižeg reda ili uvezenih praksi u odnosu na dominantne, zastarele institucije); dodavanje novih “slojeva” (institucionalizacija novih aranžmana postepenim dodavanjem slojeva zastarelim, ali čvrsto etabliranim praksama); erozija ili atrofija institucija

(namerno napuštanje institucionalnih aranžmana); konverzija (preusmeravanje postojećih instituta ka drugim ciljevima i potrebama) i iscrpljivanje (postepeno odumiranje zasterelog instituta (Streeck, Thelen, 2006, strp. 31).

Politička ekonomija komparativnih kapitalizama produkovala je bogatu evidenciju o institucionalnim tokovima u uspešnim kapitalističkim privredama generisanim procesom liberalizacije. Empirijski tokovi redovno ilustruju valjano orkestrirane i sa načelom društvene rentabilnosti usklađene promene u uspešnim kapitalističkim privredama. Promene se događaju na širokom institucionalnom prostoru ovih privreda: korporativna organizacija, industrijske relacije, finansijski sistem, socijalna država, orijentacija ekonomske politike i dr. Međutim, sudeći po dosadašnjim iskustvima, obrasci njihovog sprovođenja su raznovrsni i dobro usklađeni sa domaćim okolnostima, resursima i potrebama (Streeck, Thellen, 2005, Stubbs, Underhill, 2006). Do transformacije pomenutih privreda dolazi, ali se ona delom čak i naslanja na postojeće koordinacione strukture i odvija sekvencijalno, ne dirajući u koherentnost institucionalnog poretka.

5. Zaključak

Komparativno-istorijska evidencija, kao i relevantna ekonometrijska istraživanja iznova potvrđuju uticaj institucija, vidljivih i nevidljivih pravila igre, na najvažniju manifestaciju makroekonomske dinamike, privredni rast. Naime, kvalitet pomenutih pravila, bitno utiče i na kvalitet, dinamiku i održivost privrednog rasta. Postoji saglasnost o tome da promena ovih pravila, koja bitno determiniše dinamiku privrednog rasta, ima karakter evolutivnog procesa. Neka od tumačenja mehanizam evolucije vezuju za povremeno diskontinuelnu dinamiku evolucije mentalnih modela aktera. Druga grupa shvatanja evoluciju institucija shvata kao proces koji je u potpunosti određen darvinističkim evolutivnim načelima varijacije, herediteta i selekcije. Nezavisno od različitosti shvatanja njenih mehanizama, prisutna je saglasnost da institucionalna evolucija predstavlja spor i probalistički proces. Institucionalne strukture predstavljaju svojevrsnu kvazigenetsku osnovicu privrede, koja bitno opredeljuje njene alokativne performanse. Stoga je za svaki reformski proces, usmeren ka pospešivanju dugoročne makroekonomske efikasnosti, pitanje institucija od prvorazrednog značaja. Svaka privreda predstavlja, osoben i delikatan, kroz dugotrajnu istorijsku praksu oblikovan institucionalni sklop. Njegovo ponašanje, s obzirom na višestruka dejstva na motivaciju i koordinaciju aktera mora biti ozbiljno uzeto u obzir. Reformska politika koja ignoriše moguća dejstva institucionalne infrastrukture u procesu njenog sprovođenja, u ozbiljnom je riziku da čak i pogorša alokativnu sposobnost privrede. Ekonomska ortodoksija već prilično dugo istrajava na neoliberalnom modelu ekonomskih reformi u manje razvijenim zemljama, projektovanom prema neoklasičnoj ekonomskoj paradigmi, gde se institucionalna raznorodnost različitih privreda uglavnom stavlja po strani. Skorašnje frustracije primenom

ovog modela možda su već dovoljan razlog na prelazak na novi pristup stimulanju privrednog rasta manje razvijenog dela sveta, koji se u većoj meri koristi saznanjima o dejstvima i dinamici institucionalnih struktura.

Literatura

- Acemoglu, D. (2006) "Modelling Inefficient Institutions" in: Blundell, R., W. Newey, and T. Persson (eds.) *Advances in Economic Theory: Proceedings of World Congress 2005*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Acemoglu, D., S. Johnson, and J. Robinson (2001) "The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation", *American Economic Review*, December, 91(5): 1369-1401.
- Acemoglu, D., S. Johnson, J. Robinson and Y. Thaicharoen (2003) "Institutional Causes, Macroeconomic Symptoms: Volatility, Crises and Growth", *Journal of Monetary Economics*, 50(1): 49-123.
- Aldrich, H., G. Hodgson, D. Hull, T. Knudsen, J. Mokyr, and V. Vanberg (2008) "In Defence of Generalized Darwinism", *Journal of Evolutionary Economics* 18(5): 577-596
- Barro, R., and X. Sala-I-Martin (1995) *Economic Growth*, New York: McGraw Hill.
- Castelacci, F., S. Grodal, S. Mendonca, and M. Wibe (2005) "Advances and Challenges in Innovation Studies", *Journal of Economic Issues*, 39(1): 91-121.
- Cimoli, M. and S. Rovira (2008) "Elites and Structural Inertia in Latin America: An Introductory Note on the Political Economy of Development", *Journal of Economic Issues*, 42(2): 327-347.
- Cimoli, M., G. Dossi and J. Stiglitz (2008) "The Future of Industrial Policies in the New Millennium: Toward a Knowledge-Centered Development Agenda", LEM Working Paper, Pisa.
- Coyne, C. and P. Boettke (2006) "The Role of the Economist in Economic Development", *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 9(2): 47-68
- Denzau, A., and D. North (1994) "Shared Mental Models: Ideologies and Institutions", *Kyklos*, 47(1): 3-31.
- Dosi, G. (1991) "Some Thoughts on the Premises, Challenges and Dangers of an Evolutionary Perspective in Economics", *Journal of Evolutionary Economics*, 1(1): 5-7.
- Foster, J. (2011) "Evolutionary Macroeconomics: A Research Agenda", *Journal of Evolutionary Economics*, 21(1): 5-28.
- Hausmann, R., D. Rodrik, and A. Velasco (2008) "Growth Diagnostics", in: Stiglitz, J., and N. Serra (eds.) *The Washington Consensus Reconsidered: Towards a New Global Governance*, New York: Oxford University Press.
- Hodgson, G. (1994) "Economic Evolution and Natural Selection" in: Hodgson, G., W. Sammuels, and M. Tool (eds.) *The Elgar Companion to Institutional and Evolutionary Economics*, Cheltenham, Northampton: Edward Elgar.
- Hodgson, G. (1995) "The Evolution of Evolutionary Economics", *Scottish Journal of Political Economy*, 42(6): 469-488.

- Hodgson, G. (2007) "A Response to Christian Cordes and Clifford Poirot", *Journal of Economic Issues*, Vol. 41(1): 265-276.
- Hodgson, G. and T. Knudsen (2004) "The Firm as an Interactor: Firms as Vehicles for Habits and Routines", *Journal of Evolutionary Economics*, 14(3): 281-307.
- Madžar, Lj. (2008) „Etički aspekti privređivanja i ekonomski učinci morala“, u: Vukotić, V. (red.) *Moral i ekonomija*, Beograd: Institut ekonomskih nauka.
- Marangos, J. (2005) "Why China is a high λ Society?", *Journal of Economic Perspectives*, 39(4) : 933-950.
- Myrdal, G. (1978) "Institutional Economics", *Journal of Economic Issues*, 13(4):771-783.
- Nelson, R. (1998) "The Agenda for Growth Theory: A Different Point of View", *Cambridge Journal of Economics*, 22(4): 497-520.
- Nelson, R. (2002) „Bringing Institutions into Evolutionary Growth Theory“, *Journal of Evolutionary Economics*, 12(1-2): 17-28
- Nelson, R. (2008) "What Enables Rapid Economic Progress: What are Needed Institutions?", *Research Policy*, 37(1): 1-11.
- North, D. (1981) *Structure and Change in Economic History*, New York, London: W. W. Norton Company.
- North, D. (1990) *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- North, D. (1991) "Institutions", *Journal of Economic Perspectives*, 5(1): 97-112.
- North, D. (1994) "Economic Performance through Time", *American Economic Review*, 84(3): 359-368.
- North, D. (1995) "The New Institutional Economics and the Third World Development", in: Harris, J, J. Hunter, and C. Lewis (ed.) *The New Institutional Economics and the Third World Development*, London, New York: Routledge.
- North, D. and R. Thomas (1973) *The Rise of the Western World: a New Economic History*, University Press, Cambridge: Cambridge.
- Olson, M. (1996) "Big Bills left on the Side-walk: Why Some Nations are Rich and Others are Poor", *Journal of Economic Perspectives*, 10(2): 3-24.
- Olson, M. and S. Kähkönen (1998) "Introduction", in: Olson, M., S. Kähkönen (ed.) *A not so-dismal Science*, Oxford: Oxford University Press.
- Pelikan, P. (2003) "Bringing Institutions into Evolutionary Economics: Another View with Links to Changes in Physical and Social Technologies", The Ratio Institute, Stockholm, Sweden.
- Rodrik, D. (2002) "After Neoliberalism, what?", <http://www.project-syndicate.org/commentary/rodrik7/English>, Accessed: 27.09.2002.
- Rodrik, D. (2004) Getting Institutions Right: http://files.wcfia.harvard.edu/807_ifo-institutions%20article%20_April%202004_.pdf
- Rodrik, D. (2005) "Growth Strategies", in: Aghion, P., and S. Durlauf, (eds.) *Hanbook of Economic Growth*, Vol. 1A, North Holland.
- Rodrik, D. (2008) "Second-Best Institutions", *American Economic Review*, 98(2):100-104.
- Sekulović, M. (2004) *Ogledi o tranziciji*, Niš: Ekonomski fakultet.
- Stefanović, Z. (2009) *Institucionalistički pravac ekonomske misli*, Beograd: Zadužbina Andrejević.

- Stefanović, Z. (2012) *Politička ekonomija globalizacije: modeli kapitalizma i institucionalna evolucija*, Niš: Ekonomski fakultet.
- Stefanović, Z. and B. Mitrović, (2006) "Teorijski razvoj koncepta institucionalne evolucije u ekonomiji", *Ekonomika*, 5-6: 47-57.
- Streeck, W. and K. Thelen (2005) "Introduction", in: Streeck, W. and K. Thelen (eds.) *Beyond Continuity: Institutional Change in Advanced Political Economies*, Oxford: Oxford University Press, pp. 1-40.
- Stubbs R. and G Underhill (eds.) (2006) *Political Economy and the Changing Global Order*, New York: Oxford University Press.
- Thelen, K. (2010) "Economic Regulation and Social Solidarity: Conceptual and Analytic Innovations In The Study Of Advanced Capitalism", *Socio-Economic Review* 8(1): 187-207

EVOLUTION OF "RULES OF THE GAME", MACROECONOMIC DYNAMICS AND REFORM POLICY

Abstract: The impact of institutional arrangements, the "rules of the game", in terms of Douglass North's definition, on macroeconomic dynamics has been largely detected in the economic-historical records. However, clarification of the nature of institutional currents and their relationship with the paths of economic growth is a challenge for contemporary economic theory. The paper will present a retrospective of the conceptualization of institutional change as a process that mimics the evolutionary systems, relying on relevant theoretical concepts and selective empirical material that is contained herein. In this sense, the paper gives insight into the important contributions reflecting on the relationship between institutions and economic growth, the evolutionary theory of socio-economic changes and their possible implications for the current reform process. Total of argumentation offered in the paper indicates stability and inertia of institutional structures, whose dynamics is prone to path dependency. Insisting on universal reform solutions, neutral with respect to local circumstances in the process of stimulating economic growth, turns out to be ineffective .

Keywords: institutions, economic growth, evolution, liberalization, economic reforms.